

AHMET MİTHAT'IN OKUYUCUSU

AHMET MITHAT'S READER

Nüket ESEN*

ÖZET

Ahmet Mithat Osmanlıda yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan roman okurunu okumaya alıştırmak istediğinden okuyucusuna çok önem verir. Onları çok iyi tanır ve roman ve hikâyelerini onların istekleri doğrultusunda yazar. Kurmacalarının giriş bölümlerinde okuyucusuyla yakın ilişki kurmaya çalışarak onlara okuyacakları roman veya hikâyeyi nasıl okumaları gerektiğini öğretmeye çabalar. Bu makalede Ahmet Mithat'ın metinleri ve özellikle kurmacalarının giriş bölümlerinde okuyucusuyla nasıl bir ilişki kurmaya çalıştığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat; okuyucu; Osmanlı romanı

ABSTRACT

Ahmet Mithat attaches a lot of importance to the newly emerging reader of the Ottoman novel since he wants to get them accustomed to reading. He knows his readers very well and tries to write in line with their wishes. In the introduction section of his fiction, he tries to teach his readers how to read the coming novel or short story by developing a close relationship with the readers. This article will dwell on what kind of a relationship Ahmet Mithat's texts and especially the introductions of his fictions try to form with readers.

Keywords: Ahmet Mithat; reader; Ottoman novel

Ahmet Mithat'ın sevgili okurları onun hem çocukları hem de velinimetleridir. Bir yazar olarak kimin için yazdığının, okuyucusunun öneminin farkındadır. Son romanlarından biri olan *Gönüllü*'deki (1897) anlatıcı "elinde kalem tutanlar"a bu konuda bir nasihat verir:

"Ne söyleyeceklerini, ne yazacaklarını düşünmezden evvel kimlere hitap edeceklerini düşünmelidirler de, ne söyleyeceklerini de ona göre güzelce kararlaştırmalıdır. Eğer müstemi ve muhataplarının kabiliyetlerinden hariç söz söyleyecek olurlar ise kaş yapayım derken göz çıkarırlar. Kalem bir kılıçtır."¹

Her an okuyucuyu göz önünde bulundurarak yazan, onları hem memnun etmeye hem de etkilemeye çalışan Ahmet Mithat bunu becerebilmek için okuyucusunun nabzını tutarak isteklerine cevap vermeyi iyi bilir. İlk büyük romanı *Hasan Mellah*'ın (1874) çok beğenilmesi üzerine okuyucu isteği ile romana bir devam yazmak zorunda kaldığı bilinir. Okurlar roman bittikten sonra karakterlerin ne olduğunu, hayatlarının nasıl devam ettiğini merak etmektedirler. Bu istek doğrultusunda bir yıl sonra *Zeyl-i Hasan Mellah*'ı (1875) yazan Ahmet Mithat *Zeyl*'in de devamını isteyebileceklerini düşündüğü sevgili okurlarını kırmadan buna bir çare bulur. *Zeyl-i Hasan Mellah*'ı şöyle bitirir:

"Etek, entarisinden uzun olmak gibi bir biçimsizlik etmemek için Hasan Mellah'ın zeylini aslından biraz kısa kestim. Eğer erbab-ı mütalaa hala aza-yı vakanın sergüzeşt-i ahvalleri bir encama reside olmamış idüğünü dava ederse derim ki, bu hatime bin sekiz yüz on sekiz sene-i miladiyesinde vuku bulup, o zamandan beri mürur eden elli yedi sene zarfında aza-yı vakadan cümlesinin sergüzeşt-i ahvali toprak olmak encam-ı katisine reside olmuştur..."²

Tüm karakterlerin ölmüş olduğunu söyleyerek bu kişilerin hayatlarının devamını yazmaktan kurtulmaya çalışan Ahmet Mithat üstelik bu yolla yine romanında gerçek bir hikâyeye anlattığı izlenimi de yaratmaktadır. 1875 senesinde çıkan *Zeyl-i Hasan Mellah* romanında karakterlerin son maceralarının anlatıldığı ve romandaki olayların bittiği zamanki tarih 1818'dir. Bu sözde gerçek kişiler, aradan geçen 57 sene içinde vefat ettikleri için artık onlarla ilgili yazarın anlatabileceği bir şey kalmamıştır.

¹ Ahmet Mithat, *Cinli Han/Taaffüf/Gönüllü*, Erol Ülgen, Necat Birinci, Ali Şükrü Çoruk, yay. haz. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), s. 215.

² Ahmet Mithat, *Zeyl-i Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, Ali Şükrü Çoruk, yay. haz. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), s. 404-405.

Roman ve hikâye tarzı kurmacalara alışık olmayan, ancak yeni yeni gazete haberleri okumaya başlayan okur kitlesinin gerçek/kurmaca ayrımını yapmakta zorlandığının bilincinde olan Ahmet Mithat böylelikle okurunu üzmeden bir çözüm üretmiş olur.

Ahmet Mithat'ın İstanbul'da hep göz önünde olduğu, büyük enerjisiyle birçok işe koştuğu için şehirde okuyucularının onunla sürekli karşılaştığı anlatılır. Çalıştığı iş yerinde kendisiyle görüşmek isteyenleri kabul etmekten başka dışarıda da, Babıali yokuşu ve Beyoğlu sokaklarında, Beykoz civarındaki Boğaz köylerinde, Galata Köprüsü'nde, Şirket-i Hayriye vapur iskelelerinde ve özellikle Beykoz'da oturduğu yıllarda her gün işe gidip dönerken Beykoz vapurunda okuyucularıyla konuştuğu, yazdıklarında hitap ettiği okurunu tanıma şansına sahip olduğu görülür.

8 Temmuz 1944 tarihli *Akşam* gazetesinde Ahmet Mithat ile ilgili yazdığı yazıda Va-Nu şöyle der:

“Elinde kalın baston taşıyan, koca sakallı, iri vücutlu Ahmet Mithat Efendi hakkında hoş hikâyecikler anlatılır: Romanlarındaki kahramanları öldürmesin diye tehditçiler, ricacılarla karşılaşmış. Boğaziçi vapuru ile gelirken gazeteye yazdığı fıkraları ekseriya bu rica ve tehditlerden mülhem olarak değiştirmeye mecbur kalmış.”³

Ahmet Mithat, roman ve hikâyelerine yazdığı "mukaddime"lerde okuyucusuyla ilişki kurarak onu anlatacağı metne hazırlar. Bu önsözler aynı zamanda yazar olarak kendini övme, savunma veya gelebilecek eleştirilere karşı önlem alma yeridir. Birçok giriş bölümünde kendisinin daha önce yazmış olduğu eserlerden söz ederek bunların çok rağbet gördüğünü söyler.

Okuyucusu üzerinde etkili olabilmek için de romanlarında olduğu gibi önsözlerde de kendini sempatik göstermeye uğraşır. Sık sık hataları olabileceğinden, eleştirilere açık olduğundan dem vurur. Oldukça fazla nasihat verdiğinin farkında olduğundan itici görünmemek için birçok yerde okuyucusuna nasihat vermediğini, zaten onların bildikleri şeyleri anlattığını öne sürer. *Süleyman Musli*'nin (1877) girişinden çok tipik bir örnek:

“Muhatap – Ha! Demek oluyor ki demin itasını tehir ettiğiniz nasihatı şimdi vereceksiniz öyle mi?

³ Hakkı Tarık Us, yay. haz., *Ahmed Midhat'ı Anıyoruz!: Bir Jübilenin Anıları* (İstanbul: Vakit Gazetesi Matbaası, 1955), s. 7.

Muharrir – Estağfurullah! Size kendimi nasih suretinde göstermekten teeddüb ederim. Zaten söyleyeceğim şey bilmediğiniz bir keyfiyet de değildir.”⁴

Roman ve modern hikâye okuyucusunun henüz olmadığı bir toplumda bunları yazmaya başlayan ve bu uğraşa gönül vererek sürdüren bir yazar olarak Ahmet Mithat okuyucusunu da kendisi oluşturmak zorundadır. İyi eğitilmiş ve Fransızca bilen küçük bir kesimin Fransız romanlarını okuyor olması bu gerçeği değiştirmez. Ahmet Mithat'ın asıl hedef kitlesi sıradan halktır.

Kurmacalarını yazmaya başladığı ilk yıl yazıp daha sonra *Letaif-i Rivayat*'ta yayınladığı *Firkat* (1870) başlıklı romanının girişinde önce okuyucusuna bir hikâyenin nasıl okunacağını öğretir. Hikâyelerde olabilmek ihtimali olan olaylar anlatılınca okuyucuların bundan gerçekmiş gibi etkileneceklerini, bunda bir acayiplik olmadığını söyledikten sonra bir de örnek verir. Başına felaket gelmiş bir insanı okuyunca bir okurun ne hissedeceğini - adeta ne hissetmesi gerektiğini öğretmek için - açıklayarak şöyle der: “... o felaketzedenin haline acıyarak adeta pek müteessir olur, teessüf eder, mustarip olur, ağlar.”⁵ Ardından da şimdi anlatacağı hikâyedeki felaketler karşısında da “müteessir” olunacağını haber verir. Okura okuyacağı hikâyede ne hissetmesi gerektiğini, nasıl tepki vermesinin uygun olacağını önceden söyleyerek duygusal olarak da yol gösterir.

Yine 1870'lerde yayınladığı *Süleyman Musli* romanının yukarıda sözünü ettiğim girişi Ahmet Mithat'ın okuyucu oluşturma çabasının şahikasıdır. Bu giriş bölümünün tümü “muharrir” ve “muhatap” diye adlandırılan iki kişinin karşılıklı konuşmalarından oluşur. Burada muharrir muhatapına okumanın rahatlatıcı yanlarını anlatarak okuma arzusu vermeye çalışır. Akşamları evde günün sıkıntılarını unutmak, zihni kaygılardan boşaltarak dinlenmek için bir şeyler okumanın faydalarını sayıp döker. Ardından da bir okuma zamanı önerir: Akşam yemekten sonra ve yatınca uyumadan önce. Ahmet Mithat birçok giriş bölümünde bunlara benzer sözlerle okuma alışkanlığı edindirmeye, okurlarının hayatında bu iş için zaman açmaya ve bunu yaymaya çalışır.

Zaten Ahmet Mithat'ın anlatıları okuyucuyu dışlamayan, adeta onunla birlikte yaşanan, ona üstünlük taslamayan sıcak metinlerdir. Okumayı ve okuduğunu anlamayı öğretmek bir okur kitlesi oluşturmak için çabalayan Ahmet Mithat anlatılarını mümkün olduğu kadar sempatik yapmaya çalışır. Bazı roman ve hikâyelerde anlatıcı, Ahmet Mithat kılığında babacan bir sestir.

⁴ Ahmet Mithat, *Çengi/Kafkas/Süleyman Musli*, Erol Ülgen, Fatih Andı, yay. haz. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), s. 393.

⁵ Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek, yay. haz. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001), s. 116.

Bazen de anlatıcılar sınırlılıklarıyla, her şeyi bilememeleriyle cana yakın gösterilirler. Ayrıca anlatıcının konuştuğu muhataba metnin içinde de yer verilir; romanın olayları karşısında anlatıcıyla muhatap birlikte yer alırlar. Bu yöntemle Ahmet Mithat muhatapla özdeşleşeceğini beklediği okurunu da metnin içine çekmiş olur.

Birçok romanda anlatıcının yanında/karşısında muhatapın da sesini duyarız. *Karı Koca Masalı*'nda (1875) "Muharrir efendi" diyerek anlatıcıya hitaben konuşan, tartışan, soru soran veya sorulara cevap veren muhatapın sözleri metinde yer alır. Bazı yerlerde anlatıcı hitap ettiği kişinin tepkilerini sadece sözleriyle değil görsel olarak da verir. "Sen yine kaşlarını çattın! Çehreni astın! Darıldın mı?"⁶ (*Karı Koca Masalı*, İletişim, 2011, s.124) "Vay rengin sapsarı oldu ha? Söyleyeceğim lakırdıyı söylemeden tesiri yüreğine mi vurdu?"⁷ (KKM, s.150) Romanın içinde muhatap sadece sesiyle değil görüntüsüyle de vardır.

Aslında Ahmet Mithat'ın okuyucusuna karşı tutumu zaman içinde değişir. Özellikle *Karı Koca Masalı*, *Hüseyin Fellah* (1875) gibi erken dönem anlatılarında okurun kendi kendine karar vermesini istemez. Anlatıcı muhataba sürekli, anlatılan olaylar karşısında hemen hüküm vermemesini, acele etmemesini salık verir. Sık sık okura ne düşünmesi gerektiğini söyler ama arada bir de okuyucunun büyük bir ihtimalle zaten düşüneceğini tahmin ettiği şeyleri muhataba söyleterek okuyucuyu rahatlatır. Böylelikle okur kendini akıllı ve metne yakın hisseder. Bazen de *Karnaval*'ın (1881) önsözünde söylediği "Biz izah etmeksizin karilerimiz anlarlar ki..." gibi sözlerle okuyucuya paye verdikten sonra yine de gerekli izahı yapar.⁸

Bu erken anlatılarda genelde anlatıcı muhataba "Beni dinle, benim yorumum en doğrusudur" derken adeta Ahmet Mithat olgun bir adam olarak kendi fevri gençliğiyle konuşuyor gibidir. Kafasında kurguladığı muhatap kendi delikanlılığındaki haline çok benzer. Birçok romanda hitap edilen okur genç bir erkek olarak hayal edilerek kurgulanmıştır. *Karı Koca Masalı*'nda anlatıcıya sürekli laf yetiştiren muhatapın sesi bunu açıkça ortaya koyar. "Efendim şu 'karı koca masalı' terkihi yok mu? Onu bir takdim ve tehir ile 'koca karı masalı' suretine koymak mümkündür. Of! Kocakarı masalı mı? Aman muharrir efendi buldun buldun da kocakarı masalını mı buldun? Bari bir genç karı masalı olsa idi."⁹ Hatta bir yerde anlatıcı muhatapına "Ey oğul!" diye hitap eder.

⁶ Ahmet Mithat, *Beliyat-ı Mudhike ve Karı Koca Masalı*, Nüket Esen, yay. haz. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 90.

⁷ a.g.e., s. 110.

⁸ Ahmet Mithat, *Karnaval/Vah*, Kazım Yetiş, yay. haz. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), s. 6.

⁹ Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 81.

Ahmet Mithat'ın metinlerinde kurguladığı ve karşılıklı konuştuğu muhatapın erkek olduğunu gösteren başka güzel bir örnek *Hüseyin Fellah*'ta vardır:

"Muharrir efendi! Şu kızın ağleb-i ahvalini hikâye eylediniz ama hüsnüne dair bir şey söylemediniz. Vakıa kusur ettik. Erkekler yanında "kız" kelimesini tekellüm etmek hüsn ve cemal hükümlerini yad eylemek demek olduğunu düşünemedik."¹⁰

Üstelik çok konuşan bu muhatap her zaman uysal da değildir. İtiraz eder, açıklama ister, tatmin olmaz. Anlatıcı dil dökerek onu ikna etmek zorundadır. *Karı Koca Masalı*'nda bir tartışma sırasında anlatıcı saçma sözler söyleyince muhatap "Sen çıldırdın mı muharrir efendi?" diye sorar. Buna rağmen anlatıcı aynı mantıksız çizgide devam edince muhatap "Mutlaka sen çıldırmaya başladın ey muharrir? Hiç öyle şey olur mu?" diye daha sert tepki gösterir.¹¹

Muhatabı böyle kül yutmaz, şahsiyetli bir kişilik olarak kurgulayan Ahmet Mithat okuyucuya onu önemseydiğini, ona saygı duyduğunu gösterir. Söylediklerinin okurda daha etkili olmasını sağlamaya çalışır. *Süleyman Musli*'nin önsözüne tekrar dönersek, bu tür şahsiyetli muhataba harika bir örnek görürüz. Bu romanın önsözü "muharrir" ile "muhatap"ın karşılıklı konuşmalarından oluşur demiştik. Burada "muharrir" "muhatap"a roman okumanın faydalarını anlatarak onu okumaya teşvik etmektedir. Ama karşısında her şeyi kabul eden sessiz sedasız bir muhatap yoktur. Sorgulayan, hemen ikna olmayan bir kişilik verilmiştir muhataba. Böyle kişilikli birinin sonunda "muharrir" in söylediklerine ikna olması okuyucuyu da etkileyecektir.

Bu karşılıklı konuşmanın sonunda muhatap muharrir *Hasan Mellah*'ta yaptığı gibi bu romanda da okuyucularına itiraz hakkı verip vermeyeceğini sorar. Muharrir;

"Her serbest fikir, her eseri muahezede haklı olduğu gibi, bunu dahi muahezede haklı olmak zaruridir." deyince muhatap bunu kabul ederek muharrir "… fikrime muvafik gelmeyen yerler için itirazatıma dayanmaya şimdiden hazır olunuz."

diye cevap verir.¹²

¹⁰ Ahmet Mithat, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş/Felâton Bey ile Rakım Efendi/Hüseyin Fellah*, Kazım Yetiş, Fatih Andı, Necat Birinci, yay. haz. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), s. 297.

¹¹ Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 104.

¹² Ahmet Mithat, *Süleyman Musli*, s. 396-397.

Hüseyin Fellah'ta "Vallahi muharrir efendi!" diye söze başlayıp bir şeye itiraz eden muhataba anlatıcı "O da sizin bileceğiniz bir şey!" diyerek onu özgür bırakır, müdahale etmez.¹³ Çoğu zaman okuyucusuna neyi nasıl yorumlaması gerektiğini söyleyen Ahmet Mithat'ın anlatıcısı arada sırada, yanlış yorumlama olasılığı zayıf olan yerlerde, okuru böyle serbest bırakır. Müdahale etmediğini, okuyucusunu özgür bıraktığını vurgulamak için de bunu özellikle belirtir.

Yeryüzünde Bir Melek (1879) ve *Gönüllü* gibi romanlarında hem gerçeklik hissi yaratmak hem de aşk konusunda okuyucunun gözünde sınırı aşmış olmamak için anlattığı olayı kendisinin de tasvip etmediğini ama gerçekler böyle olduğu için olanları olduğu gibi anlatmak zorunda kaldığını söylemesi okura verdiği önemi gösterir. Buna benzer bir biçimde *Esrar-ı Cinayat* (1884) romanında bir intihar olayından bahsetmeden önce intihar aleyhinde birçok şey söyleyerek bu konuyu yazdığı için okuru tarafından eleştirilmeyi önlemeye çalışır.

Okuyucusunun isteklerini yerine getiren, okur eleştirilerine karşı metinlerinde önlem alan ve eleştirilince kendini savunma ihtiyacı hisseden böyle bir yazarın yeni roman okumaya başlayan bir halk arasında popüler olmaması düşünülemez. Tabii ki yazdığı konuların hafif, eğlenceli ve ilgi çekici olması da bu açıdan önemlidir. Ama okuyucunun üzerine titreyen, özellikle yazarlığının ilk yirmi yılında adeta kendini sevdirmek için çırpınan üslubu da bu popülerliği sağlamıştır.

Sevilmek ihtiyacı, yazdıklarını satıp para kazanmak isteği, belki de kısıtlı eğitiminden dolayı hafif ve eğlenceli konularda fazla derinliği olmayan şeyler yazması, zaman zaman laubali olmaya yatkın kişiliği ile halka rahat, mütevazı ve sempatik görünmesi. Bütün bunların yanı sıra güçlü bir verici tarafı olduğundan okuyucularına bir şeyler öğretmek için çabalaması ve bence edebiyat açısından en önemlisi gerçekten hikâye anlatmayı seven ve ne yollarla anlatabileceğini sürekli araştıran gerçek bir yazar olması. Bütün bunlar Ahmet Mithat'ı okuyucusu tarafından çok sevilen bir yazar yapmıştır. Ama yaşlılığında bu durum değişir.

Roman ve hikâyelerinin giriş bölümlerinde uzun yıllar kendinden ve yazdıklarından emin ifadelerini gördüğümüz Ahmet Mithat 1890larda bu özgüvenini kaybeder. Bu on yılda realist anlatım tarzı Ahmet Mithat'ın savunduğu romantik anlatımın önüne geçmiş ve Ahmet Mithat'ın yazdıkları beğenilmez olmuştur. Zaten bu yıllarda Ahmet Mithat oldukça az kurmaca yazar ve yazdığına da giriş bölümlerinde kırılganlığı hissettirir. 1893'te "Ana

¹³ Ahmet Mithat, *Hüseyin Fellah*, s. 454.

Kız"ın girişinde bu hikâye için "Karilerim tarafından beğenilse de beğenilmese de o kadar vazife edinmem."¹⁴ der.

Ahmet Mithat'ın artık beğenilmemenin acısıyla yazdığı en sert giriş bölümü 1895 tarihli *Taaffüf*'ün "İfade" başlıklı girişidir. Yenilik peşindeki edebiyatçılara olduğu kadar, her zaman mültefit davranıp sevgi gösterdiği okuruna bile kırgın ve kızgın görünen Ahmet Mithat bu girişte sadece aşağıdakileri yazmıştır. Girişte başka bir açıklama veya bilgi yoktur.

"İşte size bir roman ki zamanımız lezzet-i çeşidegan-ı edebiyattan birçokları nezdinde belki de eski masallardan addolunarak beğenilmez. Lakin müteceddidlerin bu kısmı nezdinde beğenilmeyen birçok şeyleri beğenecek hakikat-perestan nadir değildir. Bunlar dahi onların beğendikleri şeylerin birçoklarını beğenmezler. Kimse kimsenin zevkine kahya olamaz. Beğenen beğenir, beğenmeyen dahi beğenebileceği şeyleri arar."¹⁵

Sonuçta eskiyen ve zamanının gerisine düşen Ahmet Mithat'ın yine de yazmaya bu kadar emek vermiş bir yazar olarak "hakikatli" okurlarına sığınmak ihtiyacında kalması üzücüdür. Sayıları çok olmasa da bugün hala hakikatli Ahmet Mithat okurlarının olduğunu görse herhalde çok mutlu olurdu.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat. *Beliyat-ı Mudhike ve Karı Koca Masalı*. Yay. Haz. Nüket Esen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Ahmet Mithat. *Cinli Han/Taaffüf/Gönüllü*, Yay. Haz. Erol Ülgen, Necat Birinci, Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Ahmet Mithat. *Çengi/Kafkas/Süleyman Müsli*, Yay. Haz. Erol Ülgen, Fatih Andı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Ahmet Mithat. *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş/Felâton Bey ile Rakım Efendi/Hüseyin Fellah*, Yay. Haz. Kazım Yetiş, Fatih Andı, Necat Birinci, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

¹⁴ Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, s. 823.

¹⁵ Ahmet Mithat, *Taaffüf*, s. 74.